

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОГО МЕДИЧНОГО ТОВАРИСТВА

Стаття присвячена розгляду культурологічних аспектів діяльності Харківського медичного товариства. Автор аналізує методологічні та філософські принципи просвітницької діяльності членів товариства з часу його утворення та до сьогодні.

Ключові слова: просвітницька діяльність, інтелігенція, медичні науки.

Статья посвящена рассмотрению культурологических аспектов деятельности Харьковского медицинского общества. Автор анализирует методологические и философские принципы просветительской деятельности членов общества с момента его возникновения и по сегодняшний день.

Ключевые слова: просветительская деятельность, интеллигенция, медицинские науки.

The article considers aspects of klturologicheskikh detelnosti Kharkov Medical Society. The author analyzes the methodological and philosophical principles of education in society since its inception to the present day.

The keywords: educational activities, intelligence, medical science.

Актуальність проблеми дослідження. Рівень культури будь-якого народу визначається насамперед станом освіти й поширенням наукових знань у суспільстві. Русійною силою в цьому процесі завжди була й залишається інтелігенція, саме вона, розповсюджуючи знання, робить людину життєво компетентною. Яскравим прикладом цього є просвітницька діяльність членів Харківського медичного товариства, яке успішно існує вже понад 150 років.

Постановка проблеми. Тож завданням нашої роботи є дослідження різних культурологічних та філософських аспектів діяльності Харківського медичного товариства.

Вивчаючи досвід минулого та його зв'язок із сучасністю, варто звернутись до історії виникнення цього товариства та практичних й етичних передумов його діяльності.

Високі гуманістичні ідеали обраної професії та великі успіхи медичної науки в другій половині ХІХ ст., з одного боку, а з другого – скрутне становище у сфері охорони здоров'я в Україні, майже повна відсутність лікарської допомоги на селі, висока смертність, боязнь епідемій стали вихідними моментами для виникнення різних форм просвітницької діяльності, яку проводили медичні робітники. Спочатку цю роботу координували санітарні бюро: просвітяни організували народні читання з медицини та гігієни, створювали різноманітні лікарняно-профілактичні та дослідні заклади.

Після закриття санітарних бюро діяльністю із розповсюдження медичних знань почали займатися медичні товариства, що виникли на той час. З виниклих у другій

половині XIX ст. дванадцяти медичних товариств у Росії третя частина була в Україні: у Києві, Одесі, Миколаєві та Кам'янець-Подільському.

Прискорення економічного розвитку при капіталізмі вплинуло на зміни в усіх сферах суспільного життя та стало могутнім прискорювачем формування кооперативних починань у професійно-просвітницькій діяльності медичної інтелігенції. Наприкінці XIX ст. кількість медичних товариств у країні збільшується в більш ніж 20 разів, тільки в Києві, Одесі, Харкові було утворено відповідно 17, 9 та 8 товариств, які склалися з медичних робітників вузької спеціалізації. А з кінця 70-х років XIX ст. широкопрофільні медичні об'єднання існують у Керчі, Феодосії, Севастополі, Кременчуці та інших містах України.

Ступінь дослідження проблеми. Питанню дослідження діяльності деяких українських та слобожанських товариств присвячені деякі історичні розвідки, особливо дослідженням є Харківське товариство поширення в народі грамотності [1], також збереглися документальні джерела та звіти Харківського медичного товариства, наприклад [4], але діяльність Харківського медичного товариства як частина широкого соціокультурного руху та практичне втілення просвітницького ідейного та інтелектуального задуму залишилися поза дослідницькою увагою.

Мета статті – дослідити традиційність та новаційність просвітницьких осередків Слобожанщини, вплив діяльності слобідської інтелігенції на поширення просвітницької думки в Україні на прикладі Харківського медичного товариства.

Виклад основних результатів дослідження. Одним із найстаріших в Україні було Харківське медичне товариство. За масштабом наукової активності, лікувальної та просвітницької діяльності воно було найбільш відоме серед подібних товариств в Україні. У вересні 1860 року В. Ф. Грубе – видатний хірург, патологоанатом, професор кафедри оперативної хірургії та хірургічної клініки Харківського університету – запросив до себе всіх лікарів, які жили та практикували в Харкові, і запропонував їм заснувати товариство. Збори обрали трьох учасників й уповноважили їх скласти статут Харківського медичного товариства. У листопаді проект, який підписали 28 засновників, було відправлено на затвердження. 23 березня 1861 року статут був затверджений, а 27 травня відбулося перше засідання товариства. Виникле в 1861 році за ініціативи університетської професури, воно переросло на початку XX ст. у велику громадську організацію, яка об'єднала у своїх лавах до 1913 року майже 500 висококваліфікованих спеціалістів із різних галузей медицини. Практично товариство перетворилося на вузькопрофесійний союз працівників вищої кваліфікації, у складі якого перебувало 90 % лікарів лікарських закладів міста. Маючи шість секцій, поділених у структурному плані на біологічну; загальної медицини; гігієни і демографії; акушерства та гінекології; дитячих хвороб, а також розгалужену мережу громадсько-корисних закладів лікарняного, профілактичного та навчального характеру, товариство посідало одне з перших місць у той час у Росії. Відкрита при ньому поліклініка мала назву лікарні, працювала цілодобово та обслуговувала найбільш необхідний прошарок населення безкоштовно незалежно від їхнього місця проживання. До 1915 року вона прийняла більш ніж 400 тисяч хворих [4, с. 9].

У 1885 році при лікарні було влаштовано палату на 10 ліжок, у якій за 25 років

пройшли повний курс лікування 3017 робітників, а в 1911 році була збудована та облаштована двоповерхова будівля лікарні для невиліковно хворих. З метою упорядкування профілактичної роботи серед населення при товаристві у 1873 році виникло статистичне бюро, а у 1892 році був створений спеціальний комітет для організації популярних читань із гігієни, що використовував з цією метою приміщення комісії народних читань Харківського товариства грамотності [1, с. 117].

Особливе місце в історії вітчизняної охорони здоров'я посідають створені колективними зусиллями членів Харківського медичного товариства у 80-ті роки XIX ст. заклади боротьби з дуже небезпечними для життя та масовими хворобами. Більш ніж 30 тисяч людей, які постраждали від укусів тварин (хворих на сказ), було врятовано завдяки Пастерівському інституту, який ефективно діяв при товаристві з 1887 року. Майже 3 млн флаконів протидифтерійної та інших видів протиепідемічної сироватки, надісланої в усі губернії Росії, до 1915 року виготовував Бактеріологічний інститут, при якому було організовано спеціальні бактеріологічні курси, де щорічно підвищували кваліфікацію до 40 лікарів, які одержували стипендії з коштів товариства. Загальноросійське визнання одержав його Хімічний інститут, який щорічно проводив десятки тисяч різних аналізів та проб за заявками земств, приватних та державних закладів.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. діяльність Харківського медичного товариства і за змістом, і за масштабами набула загальнодержавного значення. З першого року свого існування товариство починає видавати свій періодичний орган «Про зібрання Харківського медичного товариства». «Нагромадивши досвід роботи й науковий потенціал, Харківське медичне товариство засновує наукове видання – «Праці Харківського медичного товариства: Доповіді Харківському медичному товариству» (1883–1906). Це було виключно наукове видання, створене для друкування дисертацій – мети цілком поважної з погляду розвитку науки» [2, с. 104]. Маючи величезний штат наукових робітників і практиків, ретельно укомплектовану бібліотеку, яка в 1914 році налічувала майже 20 тисяч томів спеціальної літератури, товариство в 1906 році розпочинає випускати періодичне видання «Харківський медичний журнал». За своєю структурою журнал мав такі відділи: 1) анатомії і фізіології, нормальної й патологічної; 2) бактеріології; 3) внутрішніх хвороб; 4) хірургії; 5) гігієни й громадської медицини. Редакторів кожного з відділів «Харківського медичного журналу» товариство обирало із свого складу. «У різний час до складу редакційного комітету входили професори М. Ф. Мельников-Разведенков, К. М. Георгіївський, І. В. Троїцький, І. Г. Оршанський, приват-доценти С. В. Коршун, М. І. Светухін, М. О. Трахтенберг» [2, с. 105].

Журнал виходив десять разів на рік книжками обсягом не менше ніж 5-6 друкованих аркушів. Безумовно, пріоритетним напрямком змісту журналу була його науковість, але «...крім наукових статей, він вмщував розлогу хроніку й виконував видатну місію ознайомлення читачів з поточним медичним життям Росії та закордону... Це був єдиний журнал, де відділ патологічної анатомії і бактеріології було поставлено краще, ніж в інших виданнях. Часопис вмщував кольорові (хромо-літографічні) малюнки, фотографії, автотипічні та штрихові малюнки. У журналі

охоче співробітничали медичні світила С.-Петербурга, Москви, Одеси та інших наукових центрів Росії» [2, с. 106].

«Харківський медичний журнал» користувався великим авторитетом у медичних колах Росії та за кордоном й отримав за свою просвітницьку діяльність вищу нагороду Загальноросійської гігієнічної виставки – почесний диплом [3, с. 15]. І нарешті, величезною заслугою товариства є організація та відкриття в 1910 році Жіночого медичного інституту, який за 7 років підготував майже 2000 лікарів. Величезні успіхи цієї громадської організації давно стали загальновідомим фактом, історії відомо багато прикладів плідного та безкорисного служіння науці та народу окремих її представників, але наразі виступає ціла організація об'єднаних за професійною ознакою осіб, різних за соціальним походженням та громадським статусом, національністю, статтю, віком, політичними уподобаннями та партійною належністю, і, незважаючи на це, вони довгий час співробітничали на громадській ниві: «Служачи, – як казав його голова, лікар М. І. Светухін, – святій справі тілесного та розумового оздоровлення народу».

У 60–70 роках ХІХ ст. провідна роль у товаристві належала членам-засновникам та першим її президентам професорам Д. Ф. Лямблю та В. Ф. Грубе, талановитому вченому та найбільшому спеціалісту з хвороб очей Л. Л. Гіршману, енергійним діячам санітарно-гігієнічного просвітництва лікарям Є. Ф. Белліну, І. Л. Франківському, М. О. Хржонцевському та видатному просвітителю В. Я. Данилевському.

Серед членів товариства 1880-х років був випускник медичного факультету Харківського університету П. І. Кравцов, який за чверть століття пройшов шлях від рядового до старшого лікаря Олександрівської лікарні. Його біографія як почесного члена товариства, розміщена у ювілейному виданні, є яскравим прикладом культурно-просвітницької та громадсько-благодійної діяльності. Окрім основного місця роботи, він був лікарем у товариствах взаємної допомоги жінок-трудівниць, читав курс догляду за хворими в Товаристві Червоного Хреста та на міських курсах, у земській фельдшерській школі та в Харківському медичному товаристві. Викладав гігієну в чотирьох гімназіях; у недільній школі Х. Д. Алчевської читав природознавство, у драматичній школі – психологію та постановку голосу. Був членом піклувальної ради дитячої амбулаторії та міської музейної комісії, членом-засновником товариства бідних хворих Олександрівської лікарні та опікуном Олександрійського притулку, головою товариства фізичного виховання дітей та засновником Харківського музичного товариства (1897). У Харківському товаристві грамотності він одночасно був опікуном жіночої промислової школи та членом правління першої безкоштовної бібліотеки-читальні, головою Санітарного комітету й членом комісії дитячих літніх колоній та комісії з будівництва Народного дому Харківського товариства грамотності. З 1911 року став штатним лектором Харківського повітового земства з медицини та гігієни. Приклад П. І. Кравцова становить непоодинокий взірець просвітницької діяльності слобідського інтелігента того часу.

Короткий екскурс в історію найбільшого в державі товариства медичних

робітників, які в силу своєї кваліфікації виконували провідну роль в усіх органах охорони здоров'я та в підготовці для них молодих спеціалістів різних категорій, дозволяє виділити найбільш характерні риси, природні для слобідської інтелігенції. По-перше, яскраво виражене прагнення до колективних дій, досягнення консенсусу та солідаристська позиція на ґрунті професійних інтересів; по-друге, високий гуманізм та демократизм і внаслідок цього – активна участь у просвітницькій діяльності на Слобожанщині.

На сьогодні Харківське медичне товариство об'єднує 33 профільні товариства, понад 6 тисяч лікарів та науковців, серед яких 367 докторів та 1047 кандидатів медичних наук, 5 академіків Національної академії наук та Академії медичних наук, 31 заслужений діяч науки. У різні роки чимало славетних сторінок в історію товариства вписали такі видатні діячі, як О. В. Паладін, В. Н. Шамов, І. І. Грищенко, С. О. Попов, М. І. Мітенко, М. П. Новиченко, А. Н. Марзеєв, Л. Т. Малая та багато інших. У 1934 році почесним головою товариства був обраний академік І. П. Павлов. Понад 30 років президентом товариства був академік О. О. Корж. Нині президентом товариства є видатний організатор медичної науки та охорони здоров'я, засновник харківської школи вертебрології, фундатор Української асоціації вертебрології та мануальних терапевтів професор М. І. Хвисюк. Усі вищеназвані члени товариства – всесвітньовідомі вчені, які зробили значний внесок у розвиток фундаментальних та прикладних досліджень у медичну науку та медичну просвіту.

Висновки. Діяльність слобідської інтелігенції знайшла своє яскраве втілення у заснуванні та функціонуванні Харківського медичного товариства. Традиційним для просвітницького руху на Слобожанщині було наслідування загальних настанов Просвітництва з новим модерністичним гуманістичним світоглядом, новаційним стало використання нових форм просвітництва в медичній сфері та нової солідаристської позиції, де професійні та демократичні інтереси взаємно збагачували один одного. Це створення соціальних та наукових інституцій – Пастерівський інститут, Бактеріологічний та Хімічний інститути, ряд періодичних видань, створення мережі санітарних та медичних закладів, успішна підготовка медичних кадрів і підвищення їх кваліфікації та освітнього рівня, організаційна та міжгалузева взаємодія тощо. Методологічними та філософськими принципами Харківського медичного товариства були демократичність, усебічність лікування та оздоровлення, використання як найновіших наукових досягнень, так і загальноприйнятих європейських практичних засобів медичного обслуговування населення, доступність, солідаризм, єднання науки та практичної дії, побудова та розвиток медичних наукових шкіл, високий гуманізм.

Література

1. Коломієць Т. В. Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869–1920 рр.) / Т. В. Коломієць. – Х. : Фірма «Консул», 1998. – 192 с.
2. Михайлин І. Л. Нарис історії журналістики Харківської губернії 1812–1917 / І. Л. Михайлин. – Х. : Колорит, 2007. – 366 с.
3. Отчет о деятельности санитарного комитета за 1899 г. // ГАХО, ф. 200, оп. 1, ед. хр. 214, л. 24.
4. Отчет о деятельности Харьковского медицинского общества за 1914 г. – Х., 1916. – 459 с.